

Neoliberalizm ve İslam Ekonomisinin Sosyal Refah Yaklaşımlarının Karşılaştırılması

Hakan KALKAVAN*

İstanbul Medipol Üniversitesi

Halim BAŞ**

İstanbul Medipol Üniversitesi

Öz

Ekonomik gelişimin temel göstergelerinden biri refah düzeyidir. Refah düzeyi, bir toplumda devlet tarafından uygulanan politikaların sosyal adalet bağlamında olmasını simgelemektedir. Sosyal adalet insanlar arasında vuku bulan sosyal eşitsizlikleri azaltma amacı gütmektedir. Bu çerçevede, devletler bireylere vergiler yoluyla sosyal transferler sağlamakta ve gelirin yeniden dağılımında aracı rol üstlenmektedir. Bu anlamda, refah devletlerinin rolü yalnızca sosyal transferler yoluyla fayda sağlamak olmamaktadır. Bunun ötesinde, devletler yaptıkları düzenlemelerle diğer refah paydaşları olan piyasa ve sivil toplum aktörlerini de sürece dahil ederek sosyal refahı sağlamaktadır. Ancak, ülkelerin refah anlayışları bütüncül sosyal refah açısından farklılık göstermektedir. Bu açıdan, İslam ekonomisinin refah yaklaşımı temelde ahlaki değerleri önceleyen, ekonomik refahı toplumsal dengeyi gözeterek sağlamayı amaçlayan bir yaklaşımdır. Bu minvalde, insanların temel ihtiyaçlarının sağlanması ve sosyal yardımın ötesinde gelir ve servet eşitsizliğini azaltıcı ekonomi politikalarının iktisadi yapının dönüşümü adına uygulanması öngörülmektedir. Bununla birlikte, İslam ekonomisiyle neoliberal ekonomik anlayış pek çok açıdan farklılık gösterdiği gibi, benzer şekilde neoliberal temelli sosyal yatırım ve İslam ekonomisinin refah yaklaşımı da farklılık göstermektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, İslâm ekonomisinin sosyal refah anlayışı ve neoliberalizm temelli sosyal yatırım anlayışı, sosyal refah ve muhafazakâr yaklaşımları ile birlikte teorik yönden tartışmak ve perspektiflerini ayrıntılı bir şekilde ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler

İslâm Ekonomisi, Sosyal Refah, Neoliberalizm, Sosyal Yatırım, Ekonomik Eşitlilik, Yeniden Dağılım

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Medipol Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, Ekonomi ve Finans Bölümü, hkalkavan@medipol.edu.tr, ORCID 0000-0003-4482-0505

** Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Medipol Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Sosyal Hizmetler Programı, hbas@medipol.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4109-1696

Comparison of the Economically-Based Social Investment Approach of Neoliberalism and the Moral-Based Social Welfare Approach of the Islamic Economics

Abstract

One of the main indicators of economic development is the welfare level. The welfare level symbolizes that the policies implemented by the state in a society are in the context of social justice. Social justice aims to reduce social inequalities between people. In this framework, states provide social transfers to individuals through taxes and play an intermediary role in the redistribution of income. In this sense, the role of welfare states is not merely to benefit through social transfers. Further, states ensure social welfare by including other welfare stakeholders, market and non-governmental actors, through their regulations. However, the welfare understandings of countries differ in terms of holistic social welfare. In this respect, the welfare approach of Islamic economics is an approach that essentially prioritizes moral values and aims to ensure economic prosperity by considering social balance. In this regard, beyond social assistance and meeting the basic needs of people, it is envisaged that economic policies that reduce income and wealth inequality will be implemented for the transformation of the economic structure. However, as the Islamic economics and the neoliberal economic understanding differ in many respects, similarly, the neoliberal-based social investment and the welfare approach of Islamic economics also differ. In this context, the study aims to discuss the social welfare understanding of Islamic economics and neoliberalism-based social investment approach theoretically together with social welfare and conservative approaches and to reveal their perspectives in detail.

Keywords

Islamic Economics, Social Welfare, Neoliberalism, Social Investment, Economic Equality, Redistribution

Extended Abstract

Introduction

The concept of social justice, which is one of the indicators of economic development and social welfare, shows whether individuals living in a society have equal opportunities in accessing resources and services. The notion of social justice emphasized by political decision-makers and social scientists is a variable that clarifies the level of welfare of the society. In this context, it is necessary to establish a fair tax system in order to establish the welfare state and to ensure fair income distribution. In addition, the concept of the social state, which is used similarly to the welfare state, aims to reduce economic inequality between people. In fact, individuals' abilities, socio-economic backgrounds, and life opportunities are different, so these conditions cause large differences in economic income levels. States ensure the redistribution of market revenues among individuals through taxes and social transfers in the name of reducing this ongoing economic inequality (Wang et al., 2020: 12). In this context, the social welfare understanding of Islamic economics goes beyond this and exhibits an approach that prioritizes moral values and aims at a fair distribution of income and wealth. Therefore, in a changing and globalizing world, there are many factors that interact with each other such as people, society, environment, and technology. In this complex structure, the state and institutions should act in a sustainable economic approach by acting sensitive to people, society, and the environment and adapting to new conditions (Kalkavan, 2020: 186)

In this study, the economic-based social investment understanding of neoliberalism and the moral-based social welfare approaches of Islamic economics are discussed and examined in the context of philosophical and ethical aspects. First, the concepts of the welfare state, social justice, and income injustice are discussed in the introduction, and then, in the second part, the neoliberal economic understanding and the neoliberal-based social investment understanding are examined, respectively. In the third part, in which alternative approaches to neoliberal understanding are examined, conservative welfare understanding and Amartya Sen's capability approach are evaluated. In the fourth chapter, the ethical-based social welfare approach of Islamic economics is examined in detail. The original aspect of this research is the comparative discussion of neoliberal social investment, conservative welfare, capability, and welfare approaches of Islamic economics, and it is foreseen to contribute to the literature in this respect.

Neoliberal Economic Understanding and Social Investment Approach

Neoliberalism is called a concept that regulates the relationship between the state, capital, individual, and property (Ganti, 2014: 109; Venugopal, 2015: 172). The term neoliberalism is used in very different meanings, sometimes in a similar way and sometimes in contradiction (Ferguson, 2010: 169-170).

In many cases, it appears to be similar to “globalization” as a concept that points to the complex and abstract forces in the world that shape and constrain human action. Thus, it functions as an abbreviation to indicate the contemporary political-economic context (Schwegler, 2009: 20). Neoliberalism can essentially be defined as an economic-political philosophy. Accordingly, the state should play a limited economic-political role that guarantees property rights, guarantees free markets, and encourages free trade, and liberates markets as much as possible. (Gamble, 2013: 62; Schmidt & Woll: 2013: 136). Although controversial; according to thinkers like Harvey, Foucault, and Lazarato neoliberalism is the dominant economic-political ideology that shapes our world today.

Neoliberalism defines a particular form of economic and political governance that affects cultural life from the individual to the social socio-economic strata. Moreover, it encompasses the complex economic, political, social, and cultural processes that we know as globalization. In this respect, the reason why globalization and neoliberalism are sometimes used interchangeably can be understood very clearly when it is considered that they share a lot of common (Lawn & Prentice, 2015: 19-20; Shaikh, 2005: 45). In fact, while the Keynesian understanding of economics left its place to neoliberal economic policies as a result of the economic problems experienced in the 1970s; the transaction cost approach, which the new institutional economics approach added to the neoclassical understanding as an important contribution in this transformation process, is of great importance (Levent, 2016: 23). In this context, the new institutional economics takes into account the transaction costs of exchange, based on the interaction of individuals, different from the general equilibrium approach of neoclassical economics (North, 1986: 231).

Social investment has been a common character in Scandinavian countries for many years (Bakker & Vliet, 2019: 45). By nature, these policies center more on worker training than subsidies in the economic framework. At the same time, it attaches importance to implementing lifelong learning in accordance with the requirements of the information age (Choi et al., 2020: 156). The aim of the social investment state is to eliminate the insecurity of the labor market, which is severely affected by the deregulation policies, with social inclusion policies and to prevent the intergenerational transmission of the poverty of individuals (Benda et al., 2017: 34). Social investment, as a product of a change in strategy, reflects the tendency to move away from passive social expenditures realized in generous amounts in European countries, which saw the golden age until the mid-1970s (Beblavý & Hájková, 2016: 9).

Social welfare characterizes the economic and social needs of society. Social welfare policy is a kind of public policy. This public policy generally consists of principles, plans, and actions designed and implemented on behalf of society. The form in which social welfare policies are implemented is called the welfare state (Blau & Abramovitz, 2003: 20). The welfare state represents a

structure that compensates for unemployment, sickness, and retirement, and takes responsibility for certain expenses such as health expenditures, and makes certain payments using certain means (Rosanvallon, 2000: 57).

Moral Based Social Welfare Approach of Islamic Economics

Moral values encourage the individual to be in harmony with his conscience and to be concerned with the situation of others, as well as their hopes and expectations. Thus, people who adopt moral values cannot remain indifferent to important issues such as injustice, economic inequality, and poverty. In this context, Islamic moral values instill a deep sense of justice in how economic activity contributes to human happiness and encourage the dissemination of the concept of social good. In this respect, Islamic morality makes human behavior suitable for the pursuit of collective good by strengthening the attraction of the social good spiritually. Moreover, the religion of Islam is a holistic belief and way of life where earthly and spiritual motives come together to strengthen the human drive to do social good. In this context, an important aspect of Islamic economics is that it encompasses all life on the basis of moral principles (Naqvi, 1981: 22; Al-Sadr, 2000: 10).

Islamic economics emphasizes “social equality” in society (everyone has equal rights in society) and “economic equality” (everyone deserves the minimum necessary wealth and income necessary for his livelihood). In addition to the compulsory zakat institution, there are encouraging tools such as charity (*sadaka*), foundation (*waqf*) institutions, and benevolent loans (*qard al-hasan*), in order to solve social problems and reduce poverty and economic inequality. Thus, the Islamic economic framework is based on a social consciousness based on social justice and economic equality rather than selfish wealth formation. (Ayub, 2015: 37; Aziz & Mohamad, 2016: 581).

Conclusion and Evaluation

Neoliberalism is not simply an updated version of the free-market-oriented classical liberal understanding of economics. Beyond this, it is the financialization process of the markets, including the class-based economic, political, social, and cultural changes that have been continuing especially since the 1980s and have become more widespread with globalization. In this respect, the neoliberal economics approach aims to create an idealized “embedded liberal” free market environment by combining economic rationality with the competitive market understanding. In addition, neoliberalism is an economic-political theory that promotes the limited intervention of the state in markets, such as the protection of property rights and the promotion of free trade, avoiding social distribution and social solidarity practices as much as possible. In this context, it should be noted that the new institutional economics approach developed in the institutional framework and the approach to

provide economic efficiency with transaction costs have formed the basis for neoliberal practices.

The understanding of social investment reflects the quality of improving the negative situations caused by a functioning that is purged of its rigidity in the market where neoliberal discourses are applied. In this context, these rigidities in the market, which neoliberal understanding has strategically weakened, are seen as the tools of the market actor to help protect the social welfare of people at a certain level. On the one hand, the conservative understanding of welfare constructs the essential elements of welfare in the context of the right to social protection. In this framework, an employment-based approach and a comprehensive social insurance system are the most fundamental dynamics. The right to social protection deals with the economic and social rights and interests of the employees as a whole within the operation of corporatism. On the other hand, the capability approach is put forward to provide the concept of justice as a measure of poverty or as an indicator of inequality. There are many factors underlying injustice. However, it is pointed out that positive freedoms are not sufficient and widespread, as predicted by the capability approach. It is not always possible for people to get the full value of their labor in the market. It is stated that the emerging inequality is caused by an imbalance in terms of ability and equality or increase in ability is advocated.

The welfare approach of Islamic economics is basically an approach that prioritizes moral values and aims to provide economic prosperity by considering social balance. In this respect, providing people's basic needs is seen as not only the state but also a social responsibility. However, from the Islamic point of view, the welfare state is envisaged to provide the necessary conditions and arrangements for people to receive professional equipment to earn their living and fair wages for their labor. Moreover, economic policies that reduce income and wealth inequality beyond social assistance should be implemented in order to transform the economic structure. In this context, zakat and wakf in Islamic economics have been two important institutions for the reduction of poverty and the spread of welfare to all layers of society. Through these institutions, all kinds of contributions are provided to ensure self-sufficiency as well as meeting the basic needs of people for financially sustaining their lives. Thus, the understanding of Islamic economics aims to create a moral and prosperous society in which fair distribution is ensured, based on social welfare approaches. However, the issue of the applicability of these idealized theoretical propositions still remains an important issue.

Giriş

Ekonomik gelişmenin ve toplumsal refahın göstergelerinden biri olan sosyal adalet kavramı bir toplumda yaşayan bireylerin kaynak ve hizmetlere erişimlerinde eşit fırsatlara sahip olup olmadıklarını göstermektedir. Siyasi karar vericiler ve sosyal bilimciler tarafından vurgulanan sosyal adalet mefhumu toplumun refah düzeyi hakkında açıklık getiren bir değişkendir. Bu bağlamda refah devletini oluşturmak ve adil gelir dağılımını sağlamak için adil bir vergi sistemi kurmak gerekir. Ayrıca, refah devletiyle benzer olarak kullanılan sosyal devlet kavramı da insanlar arasındaki ekonomik eşitsizliği azaltmayı amaçlamaktadır. Esasında, bireylerin yetenekleri, sosyo-ekonomik geçmişleri ve yaşam fırsatları farklıdır, bu nedenle bu koşullar ekonomik gelir seviyelerinde büyük farklılıklara neden olmaktadır. Devletler, bu süregelen ekonomik eşitsizliği azaltma adına, vergiler ve sosyal transferler yoluyla piyasa gelirlerinin bireyler arasında yeniden dağılımını sağlarlar (Wang et al., 2020: 12).

Dahası, modern refah devletleri, sadece kamu sektörü aracılığıyla doğrudan sosyal fayda sağlamazlar. Aynı zamanda, dolaylı olarak istihdama dayalı hükümleri zorunlu kılmak ve gönüllü işlemler için vergi indirimleri vermek suretiyle özel sektör aracılığıyla da sosyal koruma faydaları sağlarlar (Adema & Ladaique, 2005: 7). Bununla birlikte, refah devleti anlayışı, sosyalizm ile serbest piyasa politikalarının başarısızlıklarıyla karşı karşıya kalan *Laissez-faire* kapitalizmi arasında yenilikçi bir alternatif perspektiftir. Bu bağlamda, İslam ekonomisinin sosyal refah anlayışı bunun da ötesine geçerek ahlaki değerleri önceleyen adil gelir ve servet dağılımının amaçlandığı bir yaklaşım sergilemektedir. Dolayısıyla değişen ve küreselleşen dünyada insanlar, toplum, çevre ve teknoloji gibi birbiriyle etkileşim halinde olan birçok faktör vardır. Bu karmaşık yapı içerisinde devlet ve kurumlar; insana, topluma ve çevreye duyarlı davranarak ve yeni koşullara uyum sağlayarak sürdürülebilir bir ekonomik yaklaşım içinde hareket etmelidirler (Kalkavan, 2020: 186).

Teorik tartışma yöntemi kullanılarak sosyal yatırım ve İslam ekonomisinin refah yaklaşımının farklılıklarını araştıran bu çalışma, İslam ekonomisinin refah yaklaşımının maddi ve manevi refaha ulaşmada ve sürdürülebilir ekonomik gelişmede öncü olabileceğini önermektedir. Tartışmalı olmakla birlikte genel kabul neoliberalizmin günümüzün etkin ekonomik-politik sistemi olduğu ve bundan dolayı sosyal devlet uygulamaları açısından İslam ekonomisi ile karşılaştırılması düşünülmüştür. Bu çalışmanın özgün yönü; neoliberal sosyal yatırım, muhafazakâr refah, yapabilirlik ve İslam ekonomisinin refah

yaklaşımlarının karşılaştırılmalı olarak tartışılmasıdır ve bu açıdan da literatüre katkı yapması öngörülmektedir.

Neoliberalizmin ekonomik temelli sosyal yatırım anlayışı ve İslam ekonomisinin ahlak temelli sosyal refah yaklaşımının felsefi ve etik yönler bağlamında tartışılarak incelendiği bu çalışmada, ilk olarak giriş bölümünde refah devleti, sosyal adalet ve gelir adaletsizliği kavramları ele alınmıştır. Sonrasında ikinci bölümde sırasıyla neoliberal ekonomik anlayış ve neoliberal temelli sosyal yatırım anlayışı incelenmiştir. Neoliberal anlayışa alternatif yaklaşımların irdelendiği üçüncü bölümde muhafazakâr refah anlayışı ve Amartya Sen'in yapabilirlik yaklaşımı değerlendirilmiştir. Dördüncü bölümde ise İslam ekonomisinin ahlak temelli sosyal refah yaklaşımı detaylı bir şekilde incelenmiştir. Son olarak bu çalışma, sonuç ve değerlendirme bölümünde neoliberal sosyal yatırım, muhafazakâr refah, yapabilirlik ve İslam ekonomisinin refah yaklaşımlarının değerlendirilmesi ve karşılaştırılmasıyla tamamlanmıştır.

Neoliberalizm ve Sosyal Yatırım

Neoliberal Ekonomik Anlayış

Neoliberalizm; devlet, sermaye, birey ve mülkiyet arasındaki ilişkiye düzenlemeler getiren bir kavram olarak adlandırılmaktadır (Ganti, 2014: 109; Venugopal, 2015: 172). Neoliberalizm terimi, bazen benzer şekilde bazen de çelişkili olarak çok farklı anlamlarda kullanılmaktadır (Ferguson, 2010: 169-170). Pek çok durumda, insan eylemini şekillendiren ve sınırlayan dünyadaki karmaşık ve soyut güçleri işaret eden bir kavram olarak "küreselleşme" ye benzer olarak görünür. Böylelikle çağdaş politik-ekonomik bağlamı işaret etmek için bir kısaltma işlevi görür (Schwegler, 2009: 20). Elbette neoliberalizmin tarihsel arka planında, meşhur fikir adamları olarak Milton Friedman ve Friedrich August von Hayek'in görüşleri ve siyaset insanları olarak da Margaret Thatcher ve Ronald Reagan'ın uygulamaları ve yapısal uyum aklı gelmektedir. Ancak bunun ötesine geçerek, neoliberalizm pek çok politika, fikir ve sosyal süreçleri tanımlamak ve eleştirmek için kullanıldığı için spesifik bir dönemden soyutlanarak, süregelen kapitalizm eleştirilerini de kapsayan bir şemsiye kavram olmuştur (Barkan, 2018: 454). Neoliberalizm, esasen bir ekonomik-politik felsefe olarak tanımlanabilir. Buna göre devlet; mülkiyet haklarını güvence altına alan, serbest piyasaları garanti eden ve serbest ticareti teşvik eden sınırlı bir ekonomik-politik rol oynamalı ve piyasaları olabildiğince serbest bırakmalıdır (Gamble, 2013: 62; Schmidt ve Woll: 2013: 136).

Benzer şekilde Harvey, neoliberalizmin geniş düzeyde "İnsan refahı, güçlü özel mülkiyet hakları, serbest piyasalar ve serbest ticaret ile karakterize edilen kurumsal bir çerçeve içinde bireysel girişimcilik özgürlüklerini ve becerilerini özgürleştirerek en iyi şekilde geliştirilebilir" tanımlamasını öneren kendine özgü bir ekonomik-politik teori olduğunu vurgulamıştır. Aslında Harvey'e göre bu tanımın da ötesinde, neoliberalizm açık bir şekilde "sınıf temelli" bir projedir. Öyle ki bir sınıfın diğeri tarafından sömürülmesine

dayanan kapitalizmin tarihsel bir çeşididir (Harvey, 2007: 50-51). Dahası, borç üzerinden kapitalizmin modern versiyonu olarak neoliberalizmi ele alan Maurizio Lazzarato, modern kapitalizmin finansallaşma ile insanı sınırlı borçtan hiç bitmeyen borca savurduğundan bahsetmekte ve bu durumun da “insanın ahlaki varoluşu, insanın sosyal varoluşu”nu etkileyerek bireyi ve toplumu (borçlandırarak) sömürdüğünü belirtmektedir (Lazzarato, 2011: 66-77). Bu bağlamda borç, küresel boyutta neoliberalizmin sınıf mücadelesi üzerine kurduğu ekonomik, sosyal ve politik düzlemde bir iktidar ilişkisini temsil etmekte ve borçlandırılmışlık durumu üzerinden insanın yeni düzene uyumlaştırılmış etik anlayışını da imal etmektedir (Lazzarato, 2011: 162).

Bununla birlikte Foucault’ya göre, neoliberalizm hükümet kontrolünün piyasalar üzerindeki kısıtlanacağı 18-19. yüzyıl ekonomik liberalizminin basit bir reenkarnasyonu değildir; fakat politik iktidarın maliyet-fayda analizi mantığı ile ekonomik anlaşılabilirliği modelleyen çok daha geniş bir siyasi programdır (Foucault, 2008: 10-11). Dahası Foucault neoliberalizmin ortaya çıkışını, devletin artık vatandaşlarının sosyal haklarını korumak için harekete geçmeyeceği, yeni bir yönetim sanatının, yani ‘biyopolitik bir yönetim tarzının’ doğması anlamına geldiğini belirtmiştir (Madra & Adaman, 2014: 704-705). Sonuç olarak, neoliberal politikalarla birlikte refah devleti koşulları dönüştürüldü ve neoliberalizmin artan etkisi ile sosyal politika uygulamalarına piyasa temelli bir yaklaşım hâkim oldu. Son yıllarda bu süreç, refah bütçelerinde önemli ölçüde kesintiler ve birçok sosyal programın kaldırılmasını da içeren kemer sıkma önlemleri tarafından yönlendirilmiş oldu (MacLeavy, 2011: 360; 2016: 255).

Tartışmalı olmakla birlikte yukarıda belirtildiği üzere Harvey, Foucault ve Lazzarato gibi düşünürlere göre neoliberalizm, bugün dünyamızı şekillendiren egemen ekonomik-politik ideolojidir. Çoğu hükümetlerin politikalarını belirler ve Dünya Ticaret Örgütü, Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası ve Avrupa Merkez Bankası gibi kilit kurumların eylemlerini şekillendirir. Neoliberalizmin doğasını, tarihini, güçlü yanlarını, zayıf yönlerini ve sonuçlarını politik iktisat bakış açısından açıklamak gerekir. Son 30-40 yıldır, ekonomi politikası ve insanların düşüncesi, neoliberalizm olarak bilinen muhafazakâr bir ekonomik anlayışının egemenliği altındadır. 1979’da Margaret Thatcher ve 1980’de Ronald Reagan’ın seçilmeleri, neoliberal ekonomik politika hakimiyetinin başlangıcı olarak görülebilir (Palley, 2005: 20-25). 1970’ler ile 1980’ler arasındaki geçiş sırasında, kapitalizmin işleyişi hem merkezdeki ülkelerde hem de çeperde derinden dönüşüme uğramıştır. Daha önceki kapitalist biçim genellikle “Keynesyen uzlaşma” olarak adlandırılır. 1945-80 dönemiyle karşılaştırıldığında neoliberal dönemde, dünya hem ülkeler içinde hem de ülkeler arasında daha yavaş ekonomik büyüme ve gittikçe artan gelir eşitsizliğiyle karşılaşmıştır. Bu bakımdan, neoliberalizm gelir dağılımı ve istihdam teorilerine getirdiği yaklaşımlar ile daha iyi anlaşılabilir. Neoliberalizm, genellikle devlet müdahalesinin karşıtı ve temelde egemen üst sınıfların (en zengin

kişilerin) lehine, ekonomik yapının yeni baştan tesis edildiği piyasa ve özel çıkarların ideolojisi olarak tanımlanan bir toplumsal düzendir (Duménil & Lévy, 2005: 12-13).

Neoliberalizm bireysel düzeyden toplumsal sosyo-ekonomik katmanlara kadar kültürel yaşama etkiler gösteren belirli bir ekonomik ve politik yönetim biçimini tanımlar. Bununla birlikte, küreselleşme olarak bildiğimiz karmaşık ekonomik, politik, sosyal ve kültürel süreçleri de kapsamaktadır. Bu bakımdan küreselleşme ve neoliberalizmin zaman zaman birbirinin yerine kullanılmasının nedeni çok fazla ortak paylaştıkları nokta olduğu düşünüldüğünde gayet net anlaşılabilir (Lawn & Prentice, 2015: 19-20; Shaikh, 2005: 45). Neoliberalizmin en önemli özelliği, serbest piyasaların kapitalist ekonomiler için en uygun örgütlenme mekanizmasını sağladığını belirtmesidir. Ulusların ötesinde kapitalist sınıf, 1970'lerden başlayarak neoliberal küreselleşmenin etkisini artıracak "gömülü bir liberalizm" için girişimde bulunmuştur. Bu minvalde sermaye hareketliliği kolaylaştırıldı, serbest ticaret kutsallaştırıldı, emek daha 'esnek' hale getirildi ve makroekonomik yönetim tamamen piyasa uyumlu hale geldi. İşsizlik, kapitalist ekonomilerde yeniden istikrar kazanması için gerekli bir fiyat olarak görülmeye başlandı. Özellikle Thatcher hükümeti altında Britanya'da öne çıkan işçi örgütlerine toplu saldırıldı. Devlet, özellikle kamu hizmetlerini özelleştirerek, üretim sahipliğinden çekilmeye başladı (Lapavitsas, 2005: 33). Neoliberalizm için piyasa, kaynakların verimli dağıtımını açısından rasyonaliteyi simgelemekte, Öte yandan hükümet müdahalesi de bu rasyonaliteyi ihlal ettiği ve hem piyasa etkinliğine hem de özgürlüğe karşıt olduğu için makbul kabul edilmemektedir (Munck, 2005: 64). Temel olarak, neoliberalizm ideolojisi; piyasa rasyonelliği ve rekabetçi bireycilik anlayışını, sosyal yeniden dağıtım ve dayanışmaya yönelik karşıtlığıyla birleştirerek, idealleştirilmiş bir piyasa yönetimi ve liberal özgürlük vizyonu üzerine kuruludur (Peck et al., 2018: 10-11).

Esasında Keynesyen iktisat anlayış, 1970'lerde yaşanan ekonomik sorunlar neticesinde yerini neoliberal ekonomi politikalarına bırakırken, bu dönüşüm sürecinde yeni kurumsal iktisat anlayışının mühim bir katkı olarak neoklasik anlayışa eklediği işlem maliyeti yaklaşımı büyük önem arz etmektedir (Levent, 2016: 23). Yeni kurumsal iktisat yaklaşımı Ronald Coase "Firmanın Doğası" (1937) başlıklı makalesiyle başlamış olup farklı olarak işlem maliyetlerinin ekonomik analize dahil edilmesini el almıştır. İnsan toplumunun refahı ekonomik sistemin verimliliğine bağlı olarak malların ve hizmetlerin akışına bağlıdır. Bu bağlamda Adam Smith ekonomik verimliliğinin iş bölümü ve uzmanlaşmayla mümkün olacağını belirtmişti, lakin bununla birlikte değişimdeki işlem maliyetlerinin düşüklüğü ile verimlilik artar. Mübadele maliyeti de ancak o ülkedeki hukuk sistemi, siyasi sistem, sosyal yapı, eğitim sistemi ve kültür vb. kurumların işleyişine bağlıdır. İşte bu açıdan yeni kurumsal iktisat anlayışı, ekonominin verimliliğini etkileyen kurumları araştırdığı için büyük önem arz etmektedir (Coase, 1998: 73). Douglass North'a göre yeni kurumsal

iktisat iki öncülle başlamıştır. Kurumların, insanlara (neoklasik teoride) sunulan seçim setini tadil etmesi gerekliliği ve bu çerçevede kurumların temel belirleyici faktörlerinin tespit edilebilmesidir. Böylece kurumların geçmişten bugüne değişim ve dönüşümlerin de analiz edilebilmesi mümkün olabilmektedir (North, 1986: 230). Kurumlar kişi veya kuruluş değildir, bireylerin etkileşimi sonucu ortaya çıkan toplumsal gelenek ve kurallardır. Kurumsal çerçevede bireyler, uzmanlaşma ve iş bölümünden kaynaklanan verimliliği elde edebilmek için örgütler oluştururlar ve mübadele için gerekli koşul ve şartları belirlemektedirler. Bu bağlamda yeni kurumsal iktisat, neoklasik ekonominin genel denge yaklaşımından farklı olarak bireylerin etkileşimini esas almak suretiyle mübadelenin işlem maliyetlerini de göz önüne almaktadır (North, 1986: 231).

Neoliberal Temelli Sosyal Yatırım Anlayışı

Sosyal yatırım esasında, uzun yıllardır İskandinav ülkelerinde yaygın bir karakter olarak uygulanmaktadır (Bakker & Vliet, 2019: 45). Yaklaşık 30 yıldan bu yana ise, bu politikaların daha geniş coğrafyada uygulama alanı bulduğu görülmektedir. Yapı itibarıyla bu politikalar, ekonomik çerçevede sübvansiyondan ziyade işçi eğitimini merkeze almaktadır. Aynı zamanda bilgi çağının gereklilikleri ile uyumluluk içerisinde, hayat boyu öğrenmeyi ilke olarak uygulamayı önemsemektedir (Choi et al., 2020: 156). Bununla birlikte, İskandinav ülkelerinde güçlü sosyal koruma ve yoğun insana yatırım felsefesi ön plandadır. Sosyal yatırımın uygulanma biçimleri içerisinde; İskandinav ülkeleri koruma ve tutundurmaya hedeflerken, ABD’de zayıf bir şekilde gelişim kaydeden sosyal yatırım anlayışı söz konusu olmaktadır. Birleşik Krallıkta ise, verimli insan sermayesi yatırımının yanında düşük koruma anlayışı sosyal yatırım zihniyetini temsil etmektedir (Deeming & Smyth, 2015: 306). Buradan hareketle kısaca neoliberal temelli sosyal yatırım anlayışının gelişimine ve son aşamada geldiği noktalara değinilecektir.

Sosyal yatırım devletin amacı, kuralsızlaştırma politikalarından oldukça olumsuz etkilenen işgücü piyasasının güvencesizliğini, sosyal içerme politikalarıyla bertaraf etmek ve bireylerin yoksulluk durumunun kuşaklararası aktarımını engellemektir (Benda et al., 2017: 34). Sosyal yatırım anlayışı, bir tema olarak devlet zihniyetini temsil etmektedir. Bu çerçevede genel görüş, insanları piyasaların tehlikelerinden kurtarmanın nakit yardımlarla sürdürülemeyeceği (Cantillon & Lancker, 2013: 559), pasif bir karakterden sıyrılarak bireylerin kendilerini yeniden üretebilecek şekilde kapasitelerine yatırım yapmayı ve bu yolla bireysel refahı artırmayı amaçlayan bir dizi hükümet politikasıdır (Zehavi & Breznitz, 2019: 216). Aynı zamanda bu yolla sağlanan yüksek ücret ve daha iyi iş kalitesini temin etmektedir. Bu çerçevede, düşük kaliteli ve düşük ücretli dahil herhangi bir iş üretmeye odaklı liberal devlet söyleminden farklı bir konuma işaret etmektedir (Avlijas, 2017: 27).

Sosyal yatırım bir strateji değişiminin ürünü olarak, 1970'li yılların ortalarına kadar altın çağını gören, Avrupa ülkelerinde cömert miktarlarda gerçekleştirilen pasif karakterli sosyal harcamalardan uzaklaşma eğilimini yansıtmaktadır (Beblavý & Hájková, 2016: 9). Söz konusu pasif karakterli harcamalara ilişkin olarak neo-klasik iktisatçılar, yüksek işsizlik ve düşük büyüme oranlarını piyasa katılıklarına dayandırmaktaydı. Daha açık ifadeyle, işsizlik, yüksek iş güvencesi, yüksek asgari ücretler ve cömert işsizlik sigortası gibi uygulamaların ortaya çıkardığı olumsuz sonuçları vurgu yapmaktaydı (Prandini et al., 2016: 46).

Avrupa'daki refah devleti anlayışı, 1980'lerden sonra statik bir durum sergilemedi. Sonraki dönemi oldukça etkileyen ve etkileri halen görülen radikal dönüşümlerin yaşandığı bir dönem oldu. Bu bağlamda, politik ve kurumsal yapılanmaya dönük hamlelerin yoğun olduğu bir dönem tecrübe edildi. Bu anlamdaki birtakım düzenlemelerde bunu görmek mümkün olmaktadır. İlk aşama Keynes refah anlayışının, stagflasyon neticesinde eksen kaymasını zorunlu kılmasıydı. 1980'lerden itibaren ise, ücret konusunda etkin bir güç haline gelen uluslararasılaşmanın oluşturduğu baskı ve bu baskının bir ürünü olarak ücret kısıtlaması meydana geldi. Makroekonomi açısından kamu bütçesine ilişkin bir dizi politika yürürlüğe konuldu. İşgücü piyasasındaki hâkim anlayış, 1990'lı yıllarda istihdamı olabildiğince artırmak ve teşvik etmek, bu yolla sosyal güvenlik arasındaki bağı güçlü kılmaktı. Bununla birlikte, piyasa düzenlemeleri içerisinde, Hollanda ve Danimarka menşeli, iş güvencesinin zayıf unsurlarını barındıran esneklik uygulamaları ortaya çıktı. Sosyal sigorta anlamında ise, pasif politika uygulamalarının ötesinde, piyasanın ana odak olduğu, bütünleştirme hedeflerinin öncelendiği refah devleti yapısının kendini yeniden üretmek adına toparlandığı ve dengeyi sağladığı, yardım miktar ve sürelerinin sınırlandırıldığı, aynı zamanda sosyal hizmet uygulamalarının sıkı standartlara bağlandığı bir anlayış güç kazanmıştır (Kersbergen & Hemerijck, 2012: 486).

1990'lı yılların başında, en önemli düzenleme olarak görülen ve yeni bir form olarak piyasalar lehine revize edilen, piyasa bütünleşmesini gerekli kılan küreselleşmenin kayıplarını telafisi üzerine temellendirilen söz konusu güvenceli esneklik, 2008 yılındaki Avrupa finansal krizine kadar güçlü konumunu sürdürmüştür (Gazier, 2009: 157). Öyle ki, sosyal yatırım politikaları içinde yeni işgücü modeli başarı göstermiş ve kamu harcamaları krize kadarki on yıl içerisinde önemli artışlar kaydetmiştir. Bu politikaların tetiklediği; aktif işgücü piyasası politikaları, çalışma refahı, eğitim politikası, ulusal sağlık sistemi ve vergi kredileri gibi alanlarda öncü gelişmeler yaşanmıştır. Bu noktada, yatırım hacmindeki gelişme ve sosyal alanlardaki önceliklere göre, 2007'nin sonundaki krize kadar Anglosakson liberal model güçlü bir profil sergilemiştir. Finansal krizle birlikte, neoliberal temelli Anglosakson modelin zayıf yönleri ortaya çıkmıştır. Zayıf yönler, yeni sosyal önceliklere kapı aralamıştır. Özellikle kriz, uzun dönemli zorluklarla yüzleşmeyi öne çekmiş ve demografik

dönüşüme bağlı sosyal öncelikler sosyal yatırım stratejilerinin ana merkezine yerleşmiştir (Morel et al., 2009: 164). Sosyal yatırım savunucuları, neoliberalizm ile ilişkili, finansal kapitalizmin ürünü artan eşitsizlikleri temellendirerek söylemlerini güçlü hale getirmektedir. 2008 yılında meydana gelen krizinden sonra bugüne değin, düşen ücretler, artan iş kayıpları ve belirsiz ve güvencesiz işler ile daha güçlü bir şekilde, refah hizmetleri ihtiyacına vurgu yapılmaktadır (Harvie & Ogman, 2019: 995).

Neoliberal Anlayışa Alternatif Yaklaşımlar

Sosyal refah, bir toplumun ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarını nitelemektedir. Sosyal refah politikası ise bir çeşit kamu politikasıdır. Bu kamu politikası genel itibariyle toplum adına tasarlanan ve uygulanan ilke, plan ve eylemlerden oluşmaktadır. Sosyal refah politikalarının icra edildiği şekle refah devleti denmektedir (Blau ve Abramovitz, 2003: 20). Refah devleti, işsizlik, hastalık ve emeklilik gibi telafi eden, sağlık harcamaları gibi belirli giderlerin sorumluluğunu üstlenen ve bazı araçları kullanarak birtakım ödemeler yapan bir yapıyı temsil etmektedir (Rosanvallon, 2000: 57). Refah devleti anlayışı 1929 ekonomik buhranının etkilerini azaltmak amacıyla kapitalizmin yeni bir formu olarak ortaya çıkmıştır. Refah devleti kavramı, İkinci dünya savaşı öncesi sosyal sigorta sistemini ve vatandaşlığa karşı tutumu daha derinlikle bir anlayışla değiştiren, yeni bir devlet rolünü temsil etmek için kullanılmaktaydı (Briggs, 1961: 235). Bu durumun arka planında, I. Dünya Savaşı süresince kapitalizmin ekonomik ve politik krizlerinin 1929 bunalımında zirve yapmasıyla siyasi bir baskı ile sağ görüşlü partilerin tam istihdamı kabulü yatmaktadır. Esasen refah devletinin teşekkülü Bismark yönetimindeki Almanya dönemine dayandırılrsa da kurumsallık kazanması ve anlam genişlemesine uğraması İkinci Dünya savaşının sonrasına denk düşmektedir (Aysan, 2020: 684). Bu noktada, tam istihdam, sosyal güvenlik ve sosyal tüketim 1970'lerin başlarına kadarki sürecin kodları olmuştur (Özdemir, 2009: 61). Bu çerçevede refah devletinin rolündeki gelişmede en önemli noktalardan biri 1942 tarihli Beveridge Planıdır. Plan yapısı itibariyle devlet rolü ve vatandaş arasındaki ilişkinin boyutunu değiştirmiştir. Bu perspektifle, vatandaşlık haklarındaki medeni alan ekonomik ve sosyal alanlara doğru bir genişlemeye uğramıştır. Bu genişleme, devletin sorumluluk alanının artması olarak yorumlanmaktadır (Benassi, 2010: 67).

Dünya 1970'lerin başından itibaren sosyal ve politik bir dönüşüm olarak adlandırılan küresel kapitalizmi tecrübe etmeye başladı. Küresel sermaye hareketliliğinin devlet kurumlarını zayıflattığı bir süreç yaşandı. Piyasalaşma eğilimlerinin artmasıyla beraber ulus devletlerin yerelden daha rekabetçi piyasalara doğru bir açılım gerçekleştirdiği, kamu harcamalarının minimize edildiği, piyasaların kuralılaştırıldığı bir anlayış gelişti. Zira tam istihdam, güçlü sendika, mal ve hizmetlerin devlet merkezli sunulduğu Keynes refah devleti anlayışının dönüşümü kaçınılmaz bir süreç oldu. Küresel kapitalizm

özelleştirme çabaları ve kamu harcamalarındaki kısıtlamalar ile devletin rolünde politik bir eksen kayması meydana getirdi (Ellison, 2006: 26).

Refah devletleri, Titmuss'un (1974) kavramsallaştırmasına dayanılarak anlayış farklılıklarına göre liberal/Anglosakson refah, muhafazakâr/kıta Avrupası, İskandinav/Sosyal demokrat şeklinde tasnif edildi (Esping-Andersen, 1990: 13). Daha sonrasında güney Avrupa refah modeli (Ferrera, 1996: 19), Doğu Asya ya da diğer adıyla Konfüçyüs model, Latin Amerika ve Post-Sovyet refah devletleri sınıflamalara eklenmiştir (Aysan, 2020: 685).1970'lerin ortalarından itibaren gelen süreçte ekonomik ve sosyal anlamda yaşanan değişimlere, üç ayrı refah devletinin refleksleri farklı perspektifle oldu. Buna göre, İskandinav ülkeleri 1990'lara kadar kamu sektöründe istihdam artırma politikasını benimsedi. Anglo-Sakson ülkeleri ise, İngiltere, Yeni Zelanda ve Amerika Birleşik Devletleri, refah devletinin sekteye uğramasının ardından ücretlerin ve işgücü piyasasının kuralsızlaştırma stratejisini benimsedi. Fransa, Almanya ve İtalya gibi Kıta Avrupası ise, işgücü arzını azaltmaya yönelik tercihlerde bulundular (Esping-Andersen, 1994: 43).

Muhafazakâr Refah Anlayışı

Muhafazakârlığın refah anlayışı içerisinde iki göstergesi var olmaktadır. Bu göstergelerden devletçilik, kamu çalışanlarına yönelik yapılan ve GDP ile ölçülen emeklilik harcamalarını kapsamaktadır. Korporatizm ise, mesleki anlamda farklı emeklilik planlarının sayısı ile temsil edilmektedir (Van der Veen & Van der Brug, 2013: 332). Muhafazakâr refah anlayışı, evrensel karakterli sosyal demokrat refah anlayışı ile kıyaslandığında farklı bir karakter sergilemektedir. Bu minvalde, sosyal refahın asli unsurlarından biri olarak kabul edilen sosyal koruma hakkı, muhafazakâr refah devletlerinde istihdam temelli olmaktadır. Bununla birlikte, toplumda beliren sosyal ihtiyaçların karşılanması veya iyileştirilmesi ile sosyal sigorta kapsamının genişletilmesi en temel dinamikleri temsil etmektedir (Swank & Duane, 2002: 4).

Muhafazakâr refah, bütün nüfus grubuna yönelik olmak üzere, hanehalkı reisini merkeze alarak ve onunla tüm aileye, istikrarlı ve güvenli bir geliri temin için ekonomik ve sosyal düzenlemeleri içeren bir temele dayandırılmaktadır (Goodin vd., 1999: 255). Muhafazakâr refah anlayışında, nispeten yaşanan dönüşüm içerisinde hanehalkı içerisinde erkeğe yüksek ücret vermeyi öngören ve kadınların aile içi bakım rollerinin ortaya çıkaracağı sosyal maliyeti hesaplaması mevcuttur (Buhr & Stoy, 2015: 278). Dolayısıyla net fayda ölçütü kazançtır ve aile vurgusu ön planda olmaktadır (Bambra, 2007: 1100). Bir bakıma, muhafazakâr refah içerisinde, aile ve işyeri odaklı sosyal ilişkiler ağının desteği önemsenmekte, sosyal sigorta ile sağlanan güvence ise sosyal riskleri minimize eden doğal bir sosyal politika refleksi olmaktadır (Goodin et al., 2008: 121).

Muhafazakâr refah, istihdam temelli bir anlayış olmasının yanında, iş ve emeğin çıkarlarını, başta ücret olmak üzere, sosyal haklarla nezdinde korumayı amaç edinen bir çalışma ilişkileri sistemidir. Aynı zamanda bu anlayış içinde vergi ve harcama pratikleri İskandinav anlayışa benzer bir yapı sergilemekte, gelir eşitsizliğinin daha yüksek ve kadınların işgücüne katılımlarının bazı ülkeler özelinde de olsa daha düşük olduğu görülmektedir. Genel itibarıyla ise, bu anlayış, hızlı ekonomik dönüşüm karşısında savunmasız kalan kişileri ve dolayısıyla toplumu bazı sosyal yıpranmalardan korumaya dönük olmaktadır (Smith, 2004). Bu sayede, kamu politikalarının etkinliği, ekonomik ve sosyal istikrar yoluyla güçlü kılınmaktadır (Goodin et al., 2008: 123).

Sosyal yatırım politikaları çerçevesinde, muhafazakâr anlayış paradigma değişikliğini öngörmektedir. Bu değişikliğin temel farkı, kurumlar ve mekanizmalar yoluyla sağlanan güçlü bir sosyal güvenlik ağının inşası için, beşerî sermaye yatırımını öngören işgücü piyasası katılımı ve istihdam hakları olmaktadır (Häusermann, 2018: 868).

Öte yandan, günümüz refah devletlerinde meydana gelen radikal dönüşümler söz konusu olmaktadır. Refah devleti, ilk ortaya çıktığı süreçten farklı olarak tecrübe edilmektedir. Sosyal ihtiyaçların giderilmesine dönük atılan adımlar, beraberinde riskler meydana getirdi. Zira aile ve piyasa refah paydaşları ile refah devleti arasında olması beklenen koordinasyonun yokluğu ya da aksaklığı bu riskleri güçlendirmiştir (Kersbergen & Vis, 2013: 22). Bu bağlamda, muhafazakâr refah anlayışının genel karakteristiğine yansıyan dönüşümler meydana gelmiştir. En önemli değişim, değişen aile yapıları ve cinsiyet rolleri olmuştur. Bu durum, çalışma durumu ve aile sorumlulukları alanına nüfuz etmiştir. Diğer bir risk alanı, işgücü piyasasında bozulan standardizasyon ile giderek artan düşük becerili çalışan profilidir. Diğer bir risk kaynağı olarak görülen durum ise devletin düzenleyen ve hizmet sunan rolünün daralması ve piyasaya kanalize olmasıdır (Aust & Bönker, 2004: 41). Bununla birlikte Lennartz ve Ronald (2017) muhafazakâr refah devletlerinin, 2007 yılına kadar ağırlıklı bir şekilde korumacı sosyal politika kimliğini sürdürdüğünü ve genişletme yönünde bir rol üstlendiğini ifade etmişlerdir.

Özellikle Yunanistan'da 2009'un sonlarında meydana gelen borç krizi, sosyal yatırımların ötesinde bütüncül açıdan refah harcamalarını da etkilemiştir (Ronchi, 2018: 466). Muhafazakâr refah anlayışını temsil eden Almanya, krizin hemen ardından istidamı artırmak ve ekonomiyi canlı tutmak adına önlemler almış ve başarılı olmuştur. Sağlık ve bakım sigortası gibi alanlarda yürütülen refah politikaları, kriz öncesi ivmesini devam ettirmiştir. Ancak yapı bakımından politikaların "muhafazakâr" karakterden çok, liberal reform odaklı olduğuna dikkat çekilmiştir (Kiess et al., 2017: 11).

Zaman içerisinde yaşanan dönüşüm dikkate alındığında 1965'e kadar olan dönemde Alman ekonomik liberalizminin gücü ekonominin kontrol dışına çıkmasına neden olmuştu. Her ne kadar Hıristiyan demokrasinin etkisi

1960'lardan sonra zayıflasa da 1980'li yıllarda sosyal politika üzerindeki etki sosyal devlet bağlamında görülebiliyordu (Kersbergen, 1995: 125). Günümüzde ise sosyal politikanın geçirdiği kapsamlı dönüşüm sonucunda Almanya'nın muhafazakâr etiketini garanti edici niteliğinin zayıfladığı görülmüştür (Seeleib-Kaiser, 2016: 232).

Amartya Sen'in Yapabilirlik Yaklaşımı

Amartya Sen ve Martha Nussbaum tarafından ileri sürülen, siyaset felsefesi ve normatif ekonomi alanlarında geniş yarı bulan yapabilirlik yaklaşımı oldukça önemli bir destekçi kitlesine sahiptir (Pogge, 2010: 51). Yapabilirlik yaklaşımı, bir kişinin yapabilirliğini, başarması mümkün olabilecek alternatif işlev kombinasyonları olarak tanımlamaktadır. Dolayısıyla yapabilirlik bir tür özgürlük olarak kabul edilen bir yaklaşımı temsil etmekte ve kişilerin tercihleri ile zorunlulukları arasındaki farkı net bir biçimde ortaya koymaktadır (Sen, 1999: 87). Sen, söz konusu işlev kombinasyonlarını kişilerin yaşamlarında yapmayı ya da yönetmeyi başardığı durumlar olarak tasvir etmektedir (Sen, 1993: 31). Bu yaklaşımın kökeni Sen'e göre, Adam Smith ve Karl Marx'a ve aslında Aristo'ya kadar götürülebilmektedir (Sen, 1990: 320).

Öte yandan Sen, yapabilirlik yaklaşımı temelinde sıralama kavramı ile adalet kavramsallaştırmasında önemli bir yere sahiptir (Comim, 2018: 186). Yaklaşım, bireysel ve sosyal değerlendirme için bir alan oluşturmakta, yoksulluğun ölçülmesi ya da eşitsizliğin göstergesi için de tanımlayıcı olmakta, normatif amaçlı olarak adalet ölçütü için yeteneğin eşitlenmesi ya da artırılmasının sağlanmasını öngörmektedir (Olsaretti, 2005: 97). Yapabilirlik yaklaşımı, normatif bir önermeyi içermektedir. Buna göre, ilerleme, kalkınma ya da yoksulluğun azaltılması insanların özgürlükleri ile doğrudan ilişkilidir (Alkire, 2008: 39-40). Bu anlamda Sen'in yapabilirlik yaklaşımı, pozitif özgürlükler veya fırsatlarla ilişkilendirilmektedir (Qizilbash, 2001: 67). Ne var ki, yaklaşımın kapitalist toplumları değerlendirmede ne derece ölçüt kabul edilebileceği tartışmalıdır. Zira insan emeğinin tam olarak karşılığını alamadığı bir çalışma düzeni sistematik bir şekilde adaletsizlik yaratmaktadır. Aynı zamanda insan yetenekleri, sosyal ilişki ağının gücü nispetinde farklılaştığından, doğal olarak yapısal bir eşitsizlik söz konusu olabilmektedir (Hick, 2012: 300-301).

Öte yandan, devletlerin kamu politikalarında önemli bir yer tutan istihdam politikalarının, yapabilirlik yaklaşımı bağlamında iki temel unsuru görmezden geldiği ileri sürülmektedir. Bunlardan ilki, sosyal adalettir. Bu anlamda bireyler arası eşitsizlikleri düzenleyen ilkeler ve yardım politikaları kişilerin durumunu belirlemede kullanılmaktadır. İkinci unsur ise, istihdam kalitesine işaret etmektedir. İstihdam kalitesinin işlevleri üretkenlik ve sosyal olasılıkları önleme ile ilişkilendirilmektedir. Dolayısıyla, kalite, işi gerçekleştiren bireyler için imkân sunduğu takdirde geçerli olmaktadır (Salais, 2004: 516-517). Bu çerçevede, denilebilir ki, yapabilirlik yaklaşımı toplum içerisinde bireylerin belirli kaynak üzerinde hak iddiasında oldukları veya faydalarının azami

düzeyde tanımlandığı yaklaşımlara alternatif olarak görülmektedir. Böylelikle yapabilirlik yaklaşımının konumu, kaynak ve faydacılık olguları arasında yer almaktadır. Ancak, burada kaynak olarak görülen mal veya hizmetler, bireylerin onları kullanabilmesi ile anlamlı ve işlevsel olmaktadır. Nihayetinde, işlevsellik düzeylerinin eşitlenmesi arzu edildiğinde daha fazla mal ve hizmet gereksinimi olabileceğinden, kaynak odaklı bakış açısının yanıltıcı bir sonuç verebileceği ileri sürülmektedir (Claassen, 2014: 245).

Aynı zamanda yapabilirlik yaklaşımının öngörülmesi zor ters etkileri söz konusu olabilmektedir. Bu olasılıklar sosyal yatırım politikaları çerçevesinde tartışılmaktadır. Yetenek vurgusunun merkeze alındığı bir anlayışta, refah devletinin bağımlılık etkisi meydana getirme ihtimali belirmektedir. Başka bir açıdan bakıldığında ise, sosyal yatırım devletinin öngörülmesi ile yapabilirlik yaklaşımının ortak bir payda da var olması önemli olmaktadır. Sosyal yatırım kararlarında, vatandaşların refahını doğrudan etkileyen en önemli unsur karar alma mekanizmalarına katılma varlığı ile oluşturulacak fırsatlar için istekli ve yapılabilecek yeterlilik ölçüt kabul edilmektedir. Zira bu istekli ya da gönüllü olma durumu, sosyal yatırım planlamasını vatandaşların faydalarını maksimize etmeye dönük motivasyonlarla güçlü kılmayı gerektirmektedir. Şayet aksi bir durumda ise, vatandaşların refahına ilişkin varsayımların hesaba katılmaması yeni sosyal risklere gebe olmakta ve sosyal yatırım planlamasının, yapabilirlik yaklaşımından ayırık ve sorunlu bir zemin oluşturmasına yol açabilmektedir (Benda et al., 2017: 35).

İslam Ekonomisinin Ahlak Temelli Sosyal Refah Yaklaşımı

Ahlaki değerler bireyi vicdaniyla uyum içinde olmaya ve başkalarının durumlarıyla hemhal olarak onların umut ve beklentileriyle ilgilenmeye teşvik eder. Böylece ahlaki değerleri benimseyen insan; adaletsizlik, ekonomik eşitsizlik ve yoksulluk gibi önemli konulara kayıtsız kalmaz. Bu bağlamda İslam ahlak değerleri ekonomik faaliyetin insan mutluluğuna nasıl katkıda bulunduğu dair derin bir adalet duygusunu aşılama ve sosyal iyilik kavramının yaygınlaştırılmasını teşvik etmektedir. Bu yönüyle İslam ahlakı, sosyal iyinin cazibesini manevi açıdan da kuvvetlendirerek insan davranışını kolektif iyilik arayışına uygun hale getirir. Dahası, İslam dini, toplumsal iyilik yapmaya yönelik insani dürtüyü güçlendirmek için dünyevi ve manevi güdülerin bir araya geldiği bütünlüklü bir inanç ve yaşam biçimidir. Bu bağlamda İslam ekonomisinin önemli bir yönü de ahlaki ilkeler temelinde hayatın tümünü ayrıştırma- dan kuşatmasıdır (Naqvi, 1981: 22; Al-Sadr, 2000: 10).

İslam ekonomisinde, öncelikle Allah'ın kainattaki tüm varlığın sahibi olduğu ve insanların bu servetin yalnızca emanetçileri olduğu gibi güçlü bir mefhum vardır. Bu bakımdan, bireyin servet edinme hakkı olmakla birlikte tasarrufu konusunda birkaç yönden sınırlamalar vardır; İslam'ın emir ve yasaklarına uygun olarak harcama yapılması, malın istiflenmemesi (özellikle karşılanması gereken acil sosyal ihtiyaçlar olduğunda); fakirlerin zenginlerin servetinde

hakki kabul edilen zekâtın ilgili zümrelere (Kur'an, 9:60) yıllık periyotlarda dağıtılması gibi. Kısaca bahsedilen bu ilkeler ışığında İslam ekonomisinin ahlak temelli refah yaklaşımı; rütbe ve sosyal statüden bağımsız olarak, insanlığın temel haklar konusunda eşitliği aksiyomundan yola çıkarak ekonomik eşitsizliği telafi edici düzenlemeleri vurgulamaktadır. Bunun gerçekleştirilmesine yönelik olarak gelir ve servetin adil dağılımını sağlayacak somut uygulamalar gerekmektedir (Naqvi, 2003: 216).

İslam toplumunda bireylerin refahı, İslami manevi değerlerin toplumda olduğu kadar bireyde de tam olarak benimsenmesi ve yaşamın tüm temel maddi ihtiyaçlarının yeterli bir şekilde karşılanmasıyla birlikte gerçekleşebilir. Bu bakımdan İslami refah devletinin, refah toplumunu gerçekleştirmek adına yoksulluğu ortadan kaldırmak ve insanların temel maddi ihtiyaçlarını karşılamak (eğitim, iş, yeterli yiyecek ve giyecek, konforlu ev, yeterli sağlık hizmeti ve ulaşım olanakları) için bu koşulların sağlanması gerekir. Bireylerin ve toplumun bu maddi ve manevi ihtiyaçlarının karşılanması, doğal olarak İslam ekonomisi sisteminde devletin hayati bir rol oynamasını gerektirecektir. Esasında İslam, kategorik olarak dilenmeyi ve tembelliği kınamakta ve sıkı çalışmaya büyük önem vermektedir. Dahası, bireysel ahlaki sorumluluğun gereği olarak bireyin kendi istek ve çabasıyla kendi ihtiyaçlarını karşılaması beklenmektedir. Bununla birlikte İslami refah devletinin ekonomi ile ilgili temel işlevlerinden bazıları şöyle ifade edilebilir (Chapra, 1979: 23):

- (1) *yoksulluğu ortadan kaldırmak ve tam istihdam ve ekonomik büyüme için koşullar oluşturmak*
- (2) *paranın gerçek değerinde istikrarını teşvik etmek*
- (3) *kanun ve düzeni sağlamak*
- (4) *sosyal ve ekonomik adaleti sağlamak*
- (5) *sosyal güvenliği düzenlemek ve gelir ve servetin adil dağılımını teşvik etmek*
- (6) *uluslararası ilişkileri uyumlaştırmak ve ulusal savunmayı sağlamak*

Refah devletini, belirli bir coğrafi bölgede toplumsal birliktelik ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması amacıyla matuf toplumsal işlerin yönetimini üstlenen kurumsal bir yapı olarak İslami bakış açısıyla tanımlamak mümkündür. Bu bağlamda, bu hedeflere ulaşmak için birey-toplum arasındaki dengeyi bireyin fiziksel ve manevi refahı için gözetmek, tarafların menfaatlerini sosyal adalet perspektifinde artırmak ve dini hayatın korunması çerçevesinde şimdiki ve gelecekteki zorluklarla yüzleşmek büyük önem taşımaktadır. Buna yönelik olarak İslami refah devleti ekonomik hayatın yönü ve organizasyonuna, toplumun ihtiyaçlarının sağlanması ve ekonomik kaynakların öncelikler çerçevesinde akılcı kullanımı ve dağıtım mekanizmasına dair ülke ekonomisinde hayati roller oynar. Bu bağlamda servet ve gelirin ilk ve dengeli dağılımına etkin bir şekilde müdahale eder. Buna yönelik, refah devletinin gelişimiyle orantılı olarak toplum içerisinde yaşayan insanların kendi kendine yeterliliğinin sağlanması için katkıda bulunur. İslam ekonomisinde refah devleti, rolünü

yerine getirirken zekât ve vakıf olarak iki tamamlayıcı kuruma dayanmaktadır. Bu iki kurum, insanların kendi kendine yeterliliğinin sağlanması ile ilgili tüm destek alanlarını kapsamaktadır (Salhi, 2009: 299; Kahf, 2014: 253-254).

-Zekât kurumu: işsizlik, sakatlık, hastalık, yaşlılık, her türlü yoksulluk ve borçluluk dahil olmak üzere ekonomik olarak zor durumda olan çeşitli toplum zümrelerine kendi kendine yeterliliklerini sağlaması için verilen (zenginlerden alınan) dinen zorunlu bir vergidir ve dahası toplumsal dayanışma örneği olarak bir nevi sosyal güvence sistemidir.

-Vakıf kurumu: müşterek hayırseverlik kaynakları ile bireylere, ailelere ve diğer çeşitli ihtiyaç sahiplerine kendi kendine yeterlilik ihtiyaçlarını karşılaması için fayda sağlar ve yardımları tahsis eder.

Böylece, İslami refah devletinde sosyal ve ekonomik adalet güvence altına alınmak suretiyle vatandaşların yiyecek, giyecek, barınma, sağlık ve eğitim gibi temel ihtiyaçları karşılanır. Aslında, muhtaçların ihtiyaçlarını karşılamak toplumsal bir sorumluluktur, zira hayatın korunması İslam'ın temel amaçlarından biridir. Dahası, İslam'da etkili bir sosyal refah güvenlik sistemi esas olarak kardeşlik ve sosyal adalet ilkelerine dayanmaktadır. Bununla birlikte, modern bir Müslüman toplumdaki İslami vergilerin birçoğunun, yoksulların ihtiyacını karşılamaya ve toplumdaki yoksulluğu ortadan kaldırmaya yetecek kadar gelir sağlayamayabilir. Bunlara ek olarak devlet tarafından sosyal harcamalar ve yatırımlar için başka vergiler koyulması gerekebilir (Jan et al., 2015: 13; Naqvi, 2003: 216). Sonuç olarak, İslami ekonomisi, toplumda "sosyal eşitliği" (toplumda herkes eşit haklara sahiptir) ve "ekonomik eşitliği" (herkes geçimi için gerekli olan asgari gerekli servete ve gelire sahip olmayı hak eder) vurgular. Toplumsal sorunları çözmek ve yoksulluğu ve eşitsizliği azaltmak için finansman kaynakları (zorunlu ve isteğe bağlı) da İslam dininde açıkça belirtilmiştir. Zorunlu alınan zekât kurumunun yanında sadaka, vakıf kurumu ve karz-ı hasen gibi diğer İslami fon kaynakları da yoksulluğun azaltılmasına yönelik teşvik edilen araçlardır. Dolayısıyla, İslami ekonomik çerçeveye bencilce bir servet oluşumuna karşıt, bilakis sosyal adalet ve ekonomik eşitlik üzerine kurulu bir sosyal bilince dayanmaktadır. (Ayub, 2015: 37; Aziz & Mohamad, 2016: 581).

Sonuç ve Değerlendirme

Neoliberalizm serbest piyasa odaklı klasik liberal iktisat anlayışının basit düzeyde güncellenmiş bir sürümü değildir, bunun ötesinde özellikle 1980'lerden başlayarak bugünlere süregelen, globalleşmeyle birlikte daha da yaygınlaşan sınıf temelli ekonomik, politik, sosyal ve kültürel değişimleri de kapsayan piyasaların finansallaşma sürecidir. Bu bakımdan, neoliberal iktisat yaklaşımı ekonomik rasyonelliği rekabetçi piyasa anlayışı ile birleştirerek idealize edilmiş "gömülü liberal" bir serbest piyasa ortamı oluşturmayı hedeflemektedir. Ayrıca neoliberalizm, mümkün olduğunca sosyal dağıtım ve toplumsal

dayanışma uygulamalarından kaçınarak, devletin; mülkiyet haklarının korunması ve serbest ticaretin teşviki gibi piyasalara sınırlı müdahalesini teşvik eden bir ekonomik-politik teoridir. Bu bağlamda belirtmek gerekir ki; yeni kurumsal iktisat anlayışın kurumsal çerçevede geliştirilmiş düzenlemeleri ve işlem maliyeti ile ekonomik verimliliği sağlama yaklaşımı neoliberal uygulamalara temel oluşturmuştur.

Sosyal yatırım anlayışı, neoliberal söylemlerin tatbik edildiği piyasada, katılıklarından arındırılan bir işleyişin ortaya çıkardığı olumsuz durumları iyileştirme vasfını yansıtmaktadır. Bu çerçevede, neoliberal anlayışın stratejik olarak zayıflatıldığı piyasadaki bu katılıklar, piyasa aktörünün kişilerin sosyal refahını belirli bir düzeyde korumaya yardımcı araçları olarak görülmektedir. Refah devleti anlayışının hüküm sürdüğü yıllarda, kişilerin refahına katkı sunan en önemli aktör devletin ağırlıklı müdahaleci politikalarıydı. Ancak 1970'lerin ortalarında meydana gelen petrol krizi, devletin refah dağıtımındaki öncü rolü değişime zorlamıştır. Bu değişimin öncesine kadar, refah devleti kişilerin refahına daha çok pasif karakterli politikalar yoluyla daha çok destek olmaktadır. Bu durumun farklılaştığı refah devleti ise İskandinav ülkelerinde görülmektedir. Daha sonrasında, kişilere sağlanan sosyal refahı, beşerî sermaye yatırımı bağlamında eğitim, mesleki eğitim ve sosyal harcamalar şeklinde uygulayan İskandinav modeli yaygınlık kazanmıştır. Ancak Anglo-Sakson ülkeleri içinde daha çok verimli insan sermayesi ve düşük koruma karakterli bir sosyal yatırım anlayışı söz konusu olduğu için, 2008 yılında meydana gelen finansal krizlerden ziyadesiyle etkilenmiştir. Bu anlamda düşük koruma anlayışı, esnek çalışma modellerinin bir uzantısı olarak giderek düşen ücretler, artan iş kayıpları ve güvencesiz işlerin artışıyla beraber sosyal eşitsizlikleri daha da derinleştirmiştir. Nihayetinde bu durum refah vurgusu içerisinde düşük koruma anlayışından kaynaklı olumsuzlukların çözümüne odaklanmayı gerekli kılmaktadır.

Muhafazakâr refah anlayışı ise, refahın asli unsurlarını, sosyal koruma hakkı bağlamında inşa etmektedir. Bu çerçevede, istihdam temelli yaklaşım ile kapsamlı bir sosyal sigorta sistemi en temel dinamiklerdir. Sosyal koruma hakkı, daha çok çalışanların ekonomik ve sosyal hakları ile çıkarlarını korporatizm işleyişi içerisinde bütünlüklü olarak ele almaktadır. Aynı zamanda muhafazakâr refah merkezinde aile ön plandadır. İstihdam temelli yaklaşımda, aile reisinin yüksek bir gelir garantisine kavuşması ve kadınların piyasada daha az görünür olması öncelenmektedir. İstihdam temelli yaklaşım, kişilerin refahını kendi kendilerine sağlayabilecek şekilde, insana yakışır bir işe sahip olabilecek mesleki eğitim amacını öncelemektedir. Bununla beraber bu yaklaşım, istihdamda olanların sosyal sigorta bakımından daha güvenceli bir konumda olmalarını teşvik eder bir yapıdadır. Ne var ki, muhafazakâr refah anlayışında, finansal krizlerden kaynaklı istihdam sorunları ekonomik paketlerle çözüme kavuşturulsa da uzun vadede muhafazakâr refah dinamikleri dönüşüme zorlanmaktadır. Zira aile yapısında ve cinsiyet rollerindeki değişimin ötesinde,

sosyal harcamalarda meydana gelen politik tutumlar ile piyasada giderek artan düşük becerili çalışan profili muhafazakâr refah temsiliyeti için tehdit oluşturmaktadır.

Yapabilirlik yaklaşımı, yoksulluğun ölçümü ya da eşitsizliğin bir göstergesi olarak, adalet mefhumunun temini için ileri sürülmektedir. Adaletsizliklerin temelinde birçok etken unsur bulunmaktadır. Ancak yapabilirlik yaklaşımının öngördüğü üzere, pozitif özgürlüklerin yeterli ve yaygın olmayışına dikkat çekilmektedir. Kişiler için piyasada verilen emeğin karşılığını tam olarak alabilmek her zaman mümkün olmamaktadır. Bakıldığında ortaya çıkan eşitsizliğin, yetenek yönünden bir dengesizlikten kaynaklandığı ifade edilmekte ve yetenek eşitliği ya da artırımı savunulmaktadır. Bununla birlikte, kişiler arasında yeteneklerden kaynaklı farklılıklar, sosyal ağların büyüklüğü ve gücü ile beslenmekte ve doğal bir eşitsizlik söz konusu olabilmektedir. Yapabilirlik yaklaşımı kaynak kullanımı ve net fayda sağlamaya dönük yaklaşımlara alternatif olarak görülse de kişilerin mal ve hizmetleri kullanabilmeleri ile anlamlılık kazanacağını ileri sürdüğünden, işlevsellik düzeylerinin eşitlenmesi fikri her zaman doğru sonuçlara götürmeyecektir. Aynı zamanda, yetenek yaklaşımının ana odak olduğu bir refah anlayışının, refah bağımlılığı riski göz önünde bulundurulmaktadır. Sosyal yatırım anlayışı içerisinde, devletin öncelikleri ile vatandaşların ihtiyaçlarının örtüşmesi, karar alma mekanizmalarında söz sahibi olmaları, yetenek yaklaşımını daha anlamlı hale getirebileceği, bunun haricindeki bir anlayışta yeni sosyal risklerin ortaya çıkabileceği sorunlu bir zemine vurgu yapılmaktadır.

İslam ekonomisinin refah yaklaşımı temelde ahlaki değerleri önceleyen, ekonomik refahı toplumsal dengeyi gözeterek sağlamayı amaçlayan bir yaklaşımdır. Bu minvalde insanların temel ihtiyaçlarının sağlanması sadece devletin değil aynı zamanda toplumsal sorumluluk olarak görülür. Bununla beraber, İslami açıdan refah devletinin, insanların kendi geçimini sağlayacak mesleki donanımı ve emeklerinin karşılığını adil ücretlendirmeye almaları için gerekli koşulları ve düzenlemeleri sağlaması öngörülmektedir. Dahası, sosyal yardımın ötesinde gelir ve servet eşitsizliğini azaltıcı ekonomi politikalarının iktisadi yapının dönüşümü adına uygulanması gerekmektedir. Bu bağlamda, İslam ekonomisindeki zekât ve vakıf kurumları, geçmişten bugüne yoksulluğun azaltılması ve refahın toplumun tüm katmanlarına yayılmasına yönelik önemli iki kurum olarak olagelmıştır. Bu kurumlar vasıtasıyla kişilerin maddi olarak hayatını idame ettirmesine yönelik temel ihtiyaçlarının karşılamasının yanı sıra kendi kendine yeterliliğini sağlamasına yönelik her türlü katkı da sağlanmaktadır. Böylelikle İslam ekonomisi anlayışı sosyal refah yaklaşımlarını baz alarak adil dağılımın sağlandığı ahlaklı ve müreffeh bir toplum oluşturmayı hedeflemektedir. Bununla birlikte idealize edilen bu teorik önermelerin uygulanabilirliği konusu halihazırda önemli bir mesele olarak ortada durmaktadır.

Neoliberal anlayış temelinde sosyal yatırım anlayışı ekonomik krizlerden daha derin bir şekilde etkilenmektedir. Bu etkilenmenin temelinde, hâkim neoliberal politikaların güdümündeki piyasanın yeterince refah temin edememesi yatmaktadır. Refah paydaşlarından olan piyasanın, kişilere sunduğu refah düzeyinin, istihdam temelli olarak daha düşük bir koruma sağlaması ve sınıf temelli kapitalist yaklaşım içerisinde hareket etmesi bu etkinin en önemli nedenidir. Halihazırda tecrübe edilen Covid-19 pandemi sürecinde de bu durum, gerek toplumun alt ve orta kesiminde yeterli gelir elde edememe, işsizlikle yüzleşme ve yeterli sağlık hizmeti alamama şeklinde tezahür etmiştir. Benzer şekilde muhafazakâr anlayış, özellikle 1990'lı yıllardan başlayan globalleşme ve aşırı finansallaşmanın da etkisiyle neoliberal sosyal yatırım anlayışının düştüğü durumu tecrübe etmiştir. Öyle ki, korporatizmin zayıflama eğilimi, istihdam temelli yaklaşımın refah dağıtımında yetersiz kalması ve ailenin merkezi konumunun dönüşümüyle birlikte toplumsal dayanışmanın azalması vuku bulmuştur. Bundan dolayı, muhafazakâr refah temsiliyeti yapısal bir dönüşüm içerisinde görünmektedir. Diğer yandan yapabilirlik yaklaşımının temelinde, yetenek farklılıkları vurgusu yapılmakta ve piyasadan emek karşılığının tam alınamaması bu zemine dayandırılmaktadır. Ne var ki, bu varsayım kişiler açısından sağlam saiklerle desteklenememektedir. Zira kişilerin doğdukları coğrafya, kültür ve toplum yapılarından kaynaklı farklılıklar, doğal olarak sosyo-ekonomik eşitsizlikleri beraberinde getirmektedir. Böylelikle piyasadan sağlanacak refahın yetenek farklılıklarının ötesinde, birey ve devlet arasındaki beklenti ve önceliklerin uyumsuzluğu, piyasa verimsizliği açısından uygulamada zorluklar barındırmaktadır.

Son olarak, İslam ekonomisiyle neoliberal ekonomik anlayış pek çok açıdan farklılık gösterdiği gibi, benzer şekilde neoliberal temelli sosyal yatırım ve İslam ekonomisinin refah yaklaşımı da farklılık göstermektedir. Bu açıdan İslam ekonomisi kendine has ahlaki değer temelli hususiyetleri barındırmakla birlikte, serbest piyasa ekonomisi ile sosyalizm arasında bulunan refah devleti doktrini ve muhafazakâr refah yaklaşımı ile *toplumsal sorumluluğun gereği vatandaşların yiyecek, giyecek, barınma, sağlık ve eğitim gibi temel ihtiyaçların karşılanması; yoksulluğun ortadan kaldırılmasına yönelik gerekli araçların kullanılması ve düzenlemelerin yapılması; aile kurumunun önemi ve korunması; gelir (adil vergilendirme) ve servet (zekât veya servet vergisi) adaletsizliğinin azaltılmasına yönelik adilane ekonomi politikaların uygulanması; eğitimde fırsat eşitliğinin sunulması; sosyal adalet ve ekonomik eşitlik üzerine kurulu bir sosyal bilince dayanması* gibi konularda birçok açıdan benzerlik göstermektedir. Böylelikle, bu ilkeler doğrultusunda geliştirilen İslam ekonomisinin refah anlayışı hem bireysel hem de toplumsal olarak maddi ve manevi refaha ulaşmada ve sürdürülebilir ekonomik gelişmede öncü olabilecektir.

Kaynakça / References

- Adema, W., & Ladaique, M. (2005). *Net social expenditure, 2005 edition: More comprehensive measures of social support* (No. 29). OECD Publishing.
- Al-Sadr, M.B. (1961). *Our Economics*. 4 vols. Tehran: World Organization for Islamic Services.
- Alkire, S. (2008). Using the capability approach: prospective and evaluative analyses. *The Capability Approach: Concepts, Measures and Applications*, (26-50). Cambridge: Cambridge University Press.
- Aust, A., & Bönker, F. (2004). New social risks in a Conservative welfare state: the Case of Germany. *New risks, new welfare: The Transformation of the European Welfare State*. 29-53. Oxford: Oxford University Press.
- Avlijas, S. (2017). Revisiting the Baltic growth model: From neoliberalism to the social investment welfare state. Sciences Po LIEPP.
- Aysan, M. F. (2020). Rethinking the Welfare State: Social Policies during the COVID-19 Pandemic and in the Post-pandemic Period. *Reflections on the Pandemic* (679-697). Ankara: Turkish Academy of Sciences Publications.
- Ayub, M. (2015). Distinguishing Features of the Islamic Economic System. In M. Ayub (Ed.), *Understanding Islamic Finance* (21-42). John Wiley & Sons Ltd. <https://doi.org/10.1002/9781119209096.ch2>
- Aziz, M.N., & Mohamad, O.B. (2016). Islamic social business to alleviate poverty and social inequality. *International Journal of Social Economics*, 43(6), 573-592. <https://doi.org/10.1108/IJSE-06-2014-0129>
- Bakker, V., & Van Vliet, O. (2019). *Social investment, employment outcomes and policy and institutional complementarities: A comparative analysis across 26 OECD countries*. Employment Outcomes and Policy and Institutional Complementarities: A Comparative Analysis across, 26.
- Bambra, C. (2007). Going beyond The three worlds of welfare capitalism: regime theory and public health research. *Journal of Epidemiology & Community Health*, 61(12), 1098-1102.
- Barkan, J. (2018). Corporate power and neoliberalism. *The Sage handbook of neoliberalism* (446-456). London: Sage.
- Beblavý, M., & Hájková, A. (2016). *Social Investment and State Capacity*. CEPS Working Document No. 419/February 2016.
- Benassi, D. (2010). "Father of the Welfare State"? Beveridge and the Emergence of the Welfare State. *Sociologica*, 4(3), 64-72.
- Benda, L., Fenger, M., Koster, F., & Van der Veen, R. (2017). Social investment risks?: An explorative analysis of new social risks in the social investment state. *Corvinus Journal of Sociology and Social Policy*, 8(2), 25-42.

- Blau, J., & Abramovitz, M. (2003). *Social Welfare Policy*. New York: Oxford University Press,
- Briggs, A. (1961). The welfare state in historical perspective. *European Journal of Sociology/Archives Européennes de Sociologie/Europäisches Archiv für Soziologie*, 2(2), 221-258.
- Buhr, D., & Stoy, V. (2015). More than just welfare transfers? A review of the scope of Esping-Andersen's welfare regime typology. *Social Policy and Society*, 14(2), 271-285.
- Cantillon, B., & Van Lancker, W. (2013). Three shortcomings of the social investment perspective. *Social Policy and Society*, 12(4), 553-564.
- Chapra, M. (1979). *The Islamic welfare state and its role in the economy*. Leicester: The Islamic Foundation.
- Choi, Y. J., Huber, E., Kim, W. S., Kwon, H. Y., & Shi, S. J. (2020). Social investment in the knowledge-based economy: new politics and policies. *Policy and Society*, 39(2), 147-170.
- Claassen, R. (2014). Human dignity in the capability approach. The Cambridge Handbook of Human Dignity: Interdisciplinary Perspectives (240-249). Cambridge: Cambridge University Press.
- Coase, R. (1937). The Nature of the Firm. *Economica*, November, 4, 386- 405.
- Coase, R. (1998). The New Institutional Economics. *The American Economic Review*, 88(2), 72-74. <http://www.jstor.org/stable/116895> [04.02.2021].
- Comim, F. (2018). Sen's Capability Approach, Social Choice Theory and the Use of Rankings. *New Frontiers of the Capability Approach* (179-197). Cambridge: Cambridge University Press.
- Deeming, C., & Smyth, P. (2015). Social investment after neoliberalism: Policy paradigms and political platforms. *Journal of social policy*, 44(2), 297-318.
- Duménil, G., & Lévy, D. (2005). The neoliberal (counter-) revolution. *Neoliberalism: A critical reader* (9-19). London: Pluto.
- Ellison, N. (2006). *The transformation of welfare states?*. New York, Routledge.
- Esping-Andersen, G. (1990). *The three worlds of welfare capitalism*. New Jersey: Princeton University Press.
- Esping-Andersen, G. (1994). *After the golden age: the future of the welfare state in the new global order* (No. 7). UNRISD Occasional Paper: World Summit for Social Development.
- Ferguson, J. (2010). The Uses of Neoliberalism. *Antipode*, 41, 166-184. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8330.2009.00721.x>
- Ferrera, M. (1996). The 'Southern model' of welfare in social Europe. *Journal of European social policy*, 6(1), 17-37.

- Foucault, M. (2008). *The Birth of Biopolitics: Lectures at the Collège de France 1978–1979*. Basingstoke: Palgrave.
- Ganti, T. (2014). Neoliberalism. *Annual Review of Anthropology*, 43(1), 89–104. <https://doi.org/10.1146/annurev-anthro-092412-155528>
- Gamble, A. (2013). Neo-liberalism and fiscal conservatism. *Resilient Liberalism in Europe's Political Economy* (53–76). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139857086.004>
- Gazier, B. (2009). The European employment strategy in the tempest: restoring a long-term perspective. *What Future for Social Investment* (153-164). Institute for Future Studies.
- Goodin, R., Headey, B., Muffels, R., & Dirven, H. (1999). Germany as a corporatist welfare regime. *The Real Worlds of Welfare Capitalism* (253-258). Cambridge: Cambridge University Press.
- Goodin, R., Rice, J., Parpo, A., & Eriksson, L. (2008). How welfare regimes differ. *Discretionary Time: A New Measure of Freedom* (115-130). Cambridge: Cambridge University Press.
- Harvey, D. (2007). *A Brief History of Neoliberalism*. New York: Oxford University Press.
- Harvie, D., & Ogman, R. (2019). The broken promises of the social investment market. *Environment and Planning A: Economy and Space*, 51(4), 980-1004.
- Häusermann, S. (2018). The multidimensional politics of social investment in conservative welfare regimes: family policy reform between social transfers and social investment. *Journal of European Public Policy*, 25(6), 862-877.
- Hick, R. (2012). The capability approach: insights for a new poverty focus. *Journal of social policy*, 41(2), 291-308.
- Jan, S., Ullah, K., & Asutay, M. (2015). Knowledge, Work, and Social Welfare as Islamic Socioeconomic Development Goals. *Journal of Islamic Banking and Finance*, 32(3), 9-19. <https://ssrn.com/abstract=2836305> [04.02.2021].
- Kahf, M. (2014). *Notes on Islamic Economics: Theory and Institutions*. CreateSpace Independent Publishing Platform.
- Kalkavan, H. (2020). The Relation Between Corporate Social Responsibility and Financial Performance: Reviewing Empirical Studies and Discussing the Ethical Aspect. *Strategic Outlook for Innovative Work Behaviours: Interdisciplinary and Multidimensional Perspectives* (179–191). Cham: Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-50131-0_10
- Kiess, J., Norman, L., Temple, L., & Uba, K. (2017). Path dependency and convergence of three worlds of welfare policy during the Great Recession: UK, Germany and Sweden. *Journal of International and Comparative Social Policy*, 33(1), 1-17.

- Kersbergen, K., & Vis, B. (2013). *The Welfare State. Comparative Welfare State Politics: Development, Opportunities, and Reform* (10-30). Cambridge: Cambridge University Press.
- Kersbergen, K. (1995). *Social Capitalism A Study of Christian Democracy and The Welfare State*. London: Routledge.
- Kur'an-ı Kerim Meali. (2011). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Lapavistas, C. (2005). Mainstream economics in the neoliberal era. *Neoliberalism: A critical reader* (30-40). London: Pluto.
- Lawn, J., & Prentice, C. (2015). Introduction: Neoliberal culture/the cultures of neoliberalism. *Sites: A journal of social anthropology and cultural studies*, 12(1), 1-29. <https://doi.org/10.11157/sites-vol12iss1id312>
- Lazzarato, M. (2012). *The making of indebted man*. Los Angeles, CA: Semiotext.
- Levent, A. (2016). Yönetişim ve Yeni Kurumsal İktisat. *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 17-32.
- MacLeavy, J. (2011). A 'new politics' of austerity, workfare and gender? The UK coalition government's welfare reform proposals. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 4(3), 355-367. <https://doi.org/10.1093/cjres/rsr023>
- MacLeavy, J. (2016). Neoliberalism and welfare. *The handbook of neoliberalism* (252-261). Abingdon: Routledge.
- Madra, Y. M., & Adaman, F. (2014). Neoliberal Reason and Its Forms: De-Politicisation Through Economisation. *Antipode*, 46(3), 691-716. <https://doi.org/10.1111/anti.12065>
- Morel, N., Palier, B., & Palme, J. (2009). *What future for social investment?* Institute For Futures Studies.
- Munck, R. (2005). Neoliberalism and Politics, and the Politics of Neoliberalism. *Neoliberalism: A critical reader* (60-69). London: Pluto.
- Naqvi, S. (1981). *Individual freedom, social welfare and Islamic economic order*. Islamabad: Pakistan Institute of Development Economics.
- Naqvi, S.N.H. (2003). *Perspective on Morality and Human Well-Being: A Contribution to Islamic Economics*. Leicester: The Islamic Foundation.
- North, D. (1986). The New Institutional Economics. *Journal of Institutional and Theoretical Economics (JITE) / Zeitschrift Für Die Gesamte Staatswissenschaft*, 142(1), 230-237. <http://www.jstor.org/stable/40726723> [04.02.2021].
- Olsaretti, S. (2005). Endorsement and freedom in Amartya Sen's capability approach. *Economics & Philosophy*, 21(1), 89-108.
- Özdemir, S. (2009). Küreselleşme ve refah devletleri üzerindeki etkileri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 57, 55-86.

- Palley, T.I. (2005). From Keynesianism to neoliberalism: shifting paradigms in economics. *Neoliberalism: a critical reader* (20-29). London: Pluto.
- Peck, J., Brenner, N., & Theodore, N. (2018). Actually Existing Neoliberalism. *The Sage handbook of neoliberalism* (3-15). London: Sage.
- Pogge, T. (2010). A critique of the capability approach. *Measuring justice: Primary goods and capabilities* (17-60). Cambridge: Cambridge University Press.
- Prandini, R., Orlandini, M., & Guerra, A. (2016). *Social investment in times of crisis: A quiet revolution or a shaken welfare capitalism*. Overview Report, Bologna.
- Qizilbash, M. (2001). *Amartya Sen's Capability View: Insightful Sketch Or Distorted Picture?* Discussion Paper-University Of East Anglia Economics Research Centre. ss. 53-81.
- Ronchi, S. (2018). Which roads (if any) to social investment? The recalibration of EU welfare states at the crisis crossroads (2000–2014). *Journal of Social Policy*, 47(3), 459-478.
- Rosanvallon, P. (2000). *The New Social Question Rethinking Welfare State*. New Jersey: Princeton Press.
- Salais, R. (2004). Incorporating the capability approach into social and employment policies. *Europe and the Politics of Capabilities* (490-532). New York: Cambridge University Press.
- Salhi, S. (2009). The Welfare State From An Islamic Perspective. *Encyclopaedia of Islamic Economics*, 2, 295-306.
- Schmidt, V. A., & Woll, C. (2013). The state: The bête noire of neo-liberalism or its greatest conquest? *Resilient Liberalism in Europe's Political Economy* (112–142). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139857086.006>
- Schwegler, T. A. (2009). The Bankrupt Framework of Neoliberalism: A Bailout of Anthropological Theory. *Anthropology News*, 50(4), 24. https://doi.org/10.1111/j.1556-3502.2009.50424_1.x
- Seeleib-Kaiser, M. (2016). The end of the conservative German welfare state model. *Social Policy & Administration*, 50(2), ss. 219-240.
- Sen, A. (1990). Development as capability expansion. *The community development reader* (319-328). New York: Routledge,
- Sen, A. (1993). Capability and well-being. *The quality of life* (270-293). Oxford: Oxford University Press.
- Sen, A. (1999). *Deveopment as freedom*. New York: Oxford Paperbacks.
- Shaikh, A. (2005). The economic mythology of neoliberalism. *Neoliberalism: A critical reader* (41-49). London: Pluto.

- Smith, T. (2004). Corporatist welfare states: The residue of the past, or the wave of the future? *France in Crisis: Welfare, Inequality, and Globalization since 1980* (19-53). Cambridge: Cambridge University Press.
- Swank, D., & Duane, S. (2002). *Global capital, political institutions, and policy change in developed welfare states*. Cambridge University Press.
- Titmuss, Richard (1974). *Social Policy*. London: Allen and Unwin Publ.
- Van der Veen, R., & Van der Brug, W. (2013). Three Worlds of Social Insurance: On the Validity of Esping-Andersen's Welfare Regime Dimensions. *British Journal of Political Science*, 43(2), 323-343.
- Van Kersbergen, K., & Hemerijck, A. (2012). Two decades of change in Europe: the emergence of the social investment state. *Journal of Social Policy*, 41(3), 475-492.
- Wang, S., Ha, J., Kalkavan, H., Yüksel, S., & Dinçer, H. (2020). IT2-Based Hybrid Approach for Sustainable Economic Equality: A Case of E7 Economies. *SAGE Open*, 10(2). <https://doi.org/10.1177/2158244020924434>